

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 330.3:352

DOI <https://doi.org/10.5281/zenodo.13895185>

**Диференціація прикордонних територіальних громад України:
методологія і практика**

Ільїна Марія Володимирівна

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, головний науковий співробітник відділу екосистемних послуг та природоохоронних територій, Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, 01032, бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, Україна ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5555-1614>, Scopus Author ID: <https://orcid.org/57419412200>

Шпильова Юлія Борисівна

доктор економічних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник відділу природних ресурсів та екологічної безпеки, Інститут демографії та проблем якості життя НАН України, 01032, бульвар Тараса Шевченка, 60, Київ, Україна ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-0220-0041>, Scopus Author ID: <https://orcid.org/57710772400>

Прийнято: 12.08.2024 | Опубліковано: 29.08.2024

***Анотація.** Обґрунтовано актуальність соціально-економічної диференціації прикордонних територіальних громад України з огляду на поточні умови їх функціонування, політичні і безпекові виклики. Застосовано методи загального економічного аналізу (порівняння і групування, середніх величин, комплексної оцінки). Згідно з науковою гіпотезою, на соціально-*

економічний стан та перспективи розвитку прикордонних громад визначальним чином впливає наявність або відсутність на їх території міжнародних пунктів пропуску та прикордонного контролю. Відповідно прикордонні громади диференційовано на транзитні та ізольовані. Здійснено порівняльний аналіз статистичних питомих показників місцевих бюджетів громад, розташованих на українсько-польському прикордонні Львівської області (загальних видатків бюджетів, їх дотаційності, власних доходів громад, капітальних видатків та їх відношення до загальних видатків, витрати на управління та їх відношення до загальних видатків і до надходжень податків і зборів). Зроблено висновок, що транзитні громади мають кращі показники місцевих бюджетів, оскільки на їх території провадиться більш активна економічна діяльність, краще розвинена транспортна та логістична інфраструктура. Однак в цілому прикордонні громади розвиваються нерівномірно, не використовують повною мірою належні їм ресурси, активи та переваги географічного розташування. Громадам притаманні проблеми неконтрольованого відтоку населення, втрати людського капіталу, низьких обсягів надходжень до місцевих бюджетів. Визначено подальші перспективи розвитку прикордонних громад з урахуванням їх потенціалу, ресурсів та активів. Перспективними напрямками є активізація участі у програмах транскордонного співробітництва, реалізація проєктів співробітництва між громадами, розбудова транспортної та логістичної інфраструктури, диверсифікація економічної діяльності, у т.ч. сільськогосподарського виробництва та переробної промисловості.

Ключові слова: територіальна громада, прикордонна територія, соціально-економічна диференціація, місцевий бюджет.

Differentiation of Ukraine's frontier territorial communities: the procedure and its application

Ilina Mariia Volodymyrivna

Doctor in Economics, Senior Researcher, Head researcher of the Department of Ecosystem Services and Nature Conservation Areas Institute of Demography and Life Quality Issues of NAN of Ukraine, 01032, blvd, Tarasa Schevchenka, 60, Kyiv, Ukraine

Shpylova Yuliia Borysivna

Doctor in Economics, Senior Researcher, Leading researcher of the Department of Natural Resources and Ecological Safety, Institute of Demography and Life Quality Issues of NAN of Ukraine, 01032, blvd, Tarasa Schevchenka, 60, Kyiv, Ukraine

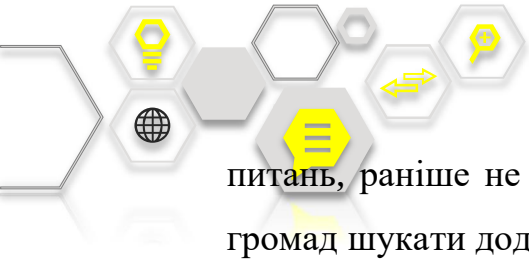
Abstract. *The relevance of social and economic differentiation among frontier territorial communities in Ukraine is substantiated, considering the current economic environment and political and security challenges. Methods of common economic analysis like comparing, grouping, means, and comprehensive assessment are applied. According to the research hypothesis, the availability of international border and control checkpoints has a decisive influence on the social and economic positions and future perspectives of frontier communities. Accordingly, frontier communities are differentiated into transit and isolated communities. A comparative analysis of specific statistical indicators of local budgets for communities located on the Ukrainian-Polish border of Lviv region is done. The applied statistical indicators are total budget expenditures, subsidies, the own incomes of communities, capital expenditures and their relation to total expenditures, costs for management over communities and their relation to total expenditures, and taxes and fees. It is concluded that transit communities have better indicators of local budgets as soon as the communities have a better economy, a well-developed transport industry, logistics, and infrastructure. Conclusively, the frontier communities develop*

unevenly and do not use the resources, assets, and advantages of a geographical location fully. The communities face challenges like too much emigration, loss of human capital, low incomes for local budgets, and others. Future perspectives for the development of frontier communities are determined, considering their capacities, assets, and various resources. Better solutions are to drive the participation of frontier communities in programs of cross-border cooperation, implement participatory projects between the communities, develop transport and logistics infrastructure, and diversify the rural economy, i.e., the agri-industry. The task is to balance the structure of the economy, meaning the number and capacity of retailers and manufacturers.

Keywords: territorial community, frontier area, social-economic differentiation, local budget.

Постановка проблеми. Україна, попри нетривалість процесів децентралізації, має доволі успішні результати адміністративної реформи, спрямованої на соціально-економічний розвиток територіальних громад та зміцнення їх фінансової спроможності. На сьогодні громада є основним первинним осередком самоорганізації життя громадян, однак цінності, принципи та норми, спільні для членів громад, впливають на їхню економічну діяльність не менше, ніж наявні ресурси й активи. Спроможні громади стають передумовою розвитку країни, оскільки саме на локальному рівні створюється економічний капітал, генеруються надходження до державного бюджету, у т.ч. на оборонні потреби. Завдяки децентралізації територіальні громади перетворилися на повноцінний суб'єкт управління, здатний вирішувати актуальні поточні проблеми та формувати стратегії подальшого розвитку. Воєнний стан, введений на території країни, не спричинив зменшення важливості або потужності інструментів місцевого самоврядування, однак суттєво змінив соціально-економічні пріоритети. Зміщення фокусу діяльності громад на забезпечення безпеки їх мешканців та внутрішньо переміщених осіб, захист вразливих верст населення, організацію багатьох поточних

питань, раніше не властивих цивільним утворенням, примушує керівництво громад шукати додаткові можливості для їх розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні і прикладні аспекти дослідження проблем розвитку територіальних громад перебувають у центрі уваги українських науковців. Вагомий внесок в оцінювання розвитку громад з точки зору досягнення цілей адміністративної реформи зробили В. Кравців та І. Сторонянська; також ці автори визначили ризики формування економічного потенціалу громад, обґрунтували напрями удосконалення відповідних фінансових інструментів [1]. Актуальність таких досліджень зумовлена тим, що на сьогодні в умовах війни відбувається стрімке послаблення спроможності громад; відтак їхній розвиток суттєво залежатиме від географічного розташування. І. Грищенко та Л. Горбата висвітлюють теоретичні та практичні аспекти забезпечення стійкості громад в умовах дії воєнного стану та повоєнної відбудови, акцентуючи увагу на показниках фінансової спроможності [2]. М. Пітюлич, В. Готра, О. Чубарь, Г. Побережник розглядають фактори підвищення фінансової спроможності громад, визначають їх потенціал, у т.ч. щодо залучення інвестицій та обліку наявних ресурсів [3]. При цьому автори не враховують специфічні особливості розвитку громад різних типів.

Над побудовою моделі сталого розвитку територій з урахуванням притаманних їм природно-ресурсних обмежень і можливих соціально-екологічних конфліктів працюють В. Микитенко, І. Драган [4], І. Котов [5], О. Крайник [6], К. Баліщук [7]. Науковці розвивають теоретичні основи управління сталим розвитком територіальних громад, у т.ч. з огляду на євроінтеграційні перспективи, аналізують проблеми використання природно-ресурсного потенціалу. Вагомим внеском цих авторів є впровадження принципів сталого розвитку в основу стратегій розвитку країни та громад.

Суттєвий внесок у теоретичні основи транскордонного і міжрегіонального співробітництва й ефективного функціонування громад українсько-польського прикордоння зробили такі вітчизняні вчені, як

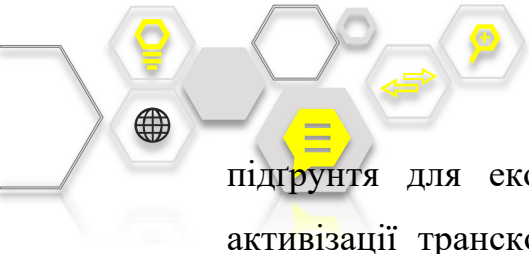

І. Тимечко [8, 9], Х. Притула, А. Максименко, Я. Калат, І. Кирик [10, 11], М. Янків [12]. У їхніх роботах зроблено акцент на специфіці розвитку прикордонних регіонів та зв'язку цих процесів з особливостями розташування територій і можливостями транскордонної співпраці. Основними цілями соціально-економічного розвитку прикордонних регіонів визначено вирівнювання міжрегіональної асиметрії, підвищення конкурентоспроможності, зайнятості, доходів населення та якості життя.

В. Химинець, А. Головка, О. Мірус зазначають, що розвиток транскордонної і міжрегіональної співпраці на західному кордоні України слід розглядати як один із факторів імплементації Угоди про асоціацію України з ЄС та посилення позитивних ефектів євроінтеграції для місцевого розвитку [13]. З огляду на зазначене, важливим завданням є дослідження особливостей функціонування громад у прикордонних територіях з урахуванням нових ризиків та загроз, а також з метою розробки і впровадження підходу до сприйняття прикордонних громад як таких, що мають збільшені у порівнянні з іншими регіонами можливості для динамічного і сталого розвитку.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Проте, зважаючи на виклики, що постають перед Україною у зв'язку зі збройною агресією проти держави, виникає необхідність подальшого удосконалення й адаптації теоретичних засад дослідження перспектив розвитку територіальних громад на українсько-польському прикордонні. Наразі більшість вітчизняних досліджень зосереджені на вирішенні соціально-економічних проблем прикордонного регіону; однак невирішеними залишаються питання організації життєдіяльності територіальних громад у специфічних умовах активізації транскордонного співробітництва. Натомість ігнорування потенційно значного впливу цього географічного чинника на розвиток територіальних громад здатне суттєво обмежити їхній розвиток у майбутньому.

Дослідження стану і перспективи розвитку українсько-польського прикордоння зумовлена потребою створення нового концептуального

підґрунтя для економічного розвитку територіальних громад в умовах активізації транскордонного співробітництва з одного боку та посилення загроз з іншого. До таких загроз слід віднести масовий відтік трудових ресурсів, недостатнє фінансове забезпечення, неузгодженість інтересів сторін, недооцінку потенціалу транскордонного співробітництва як інструменту територіального розвитку. Перелічене вище актуалізує необхідність проведення додаткових наукових досліджень прикордонних громад у частині аналізу їхнього соціально-економічного стану, фінансових показників та основних тенденцій; визначення притаманних громадам специфічних проблем, загроз і викликів; обґрунтування перспективних напрямів розвитку прикордонних територій з урахуванням наявних ресурсів.

Формулювання цілей статті (постановка завдання). Мета роботи полягає у визначення основних тенденцій та перспектив розвитку територіальних громад на українсько-польському прикордонні. Досягнення зазначеної мети передбачає вивчення чинної нормативної бази, що регулює або впливає на життєдіяльність і розвиток прикордонних громад, дослідження соціально-економічного стану прикордонних громад, аналіз основних показників місцевих бюджетів та відповідну диференціацію громад, обґрунтування рекомендацій та пропозицій щодо подальшого розвитку територій українсько-польського прикордоння.

Виклад основного матеріалу дослідження й обґрунтування отриманих наукових результатів. В Державній стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки прикордонні регіони визначено як регіони, які безпосередньо прилягають до державного кордону [14]. Формування прикордонних територій залежить від впливу політичних, історичних, природних і географічних чинників. Воєнні дії на території України актуалізували дослідження прикордонних регіонів (громад, територій), які найбільш чутливі до зовнішніх впливів та відділені від центрів ухвалення рішень. Такі території стали виконувати роль своєрідного економічного запілля для решти регіонів країни. Новими викликами для прикордонних

громад на заході країни стали розміщення релокованих підприємств та ВПО, переорієнтація місцевої економіки, соціальний захист ветеранів та переміщених осіб. З початком повномасштабного вторгнення сухопутний кордон України з ЄС (і особливо його польська частина) став основним напрямом міграції громадян і переміщення товарів – у т.ч. озброєння. Однією із проблем українсько-польського кордону, яка була актуальною ще до війни, є його недостатня пропускна здатність; навіть за наявності пропускного пункту існують проблеми щодо організації міжнародного контролю.

Соціологічні опитування демонструють усвідомлення мешканцями прикордонних громад усього спектру економічних переваг їхнього географічного розташування – наприклад, можливість постійного працевлаштування на території Польщі, закупівля та продаж товарів і навіть культурні події і туризм. При цьому ігноруються можливості, які наближеність кордону дає самим територіальним громадам для власного розвитку [15]. Те, що на прикордонних територіях велика частка населення працездатного віку працює за кордоном, суттєво зменшує фінансову спроможність громад, оскільки основну частку надходжень до їхніх бюджетів становлять кошти від сплати податку на доходи фізичних осіб. Через територіальну віддаленість від центральних регіонів країни, де зазвичай сконцентровано основну інвестиційну та економічну діяльність, прикордонні регіони України (як і інших країн-членів ЄС) мають суттєво гірші соціально-економічні показники. Основними викликами для цих територій є посилена конкуренція з європейськими товарами і послугами, економічна вразливість населення, міграція населення, проблеми етнічних меншин [1, с.165]. Місцевим бюджетам громад притаманний високий рівень дотаційності, більша за середню по Україні залежність громад від трансфертів із державного бюджету, замалі обсяги власних доходів та, як наслідок, надмірна частка витрат на управління громадами.

В межах емпіричної частини дослідження планується встановити залежність перспектив соціально-економічного розвитку прикордонної

громади від її розташування – а саме, від наявності на її території міжнародних пунктів пропуску та прикордонного контролю. Відповідно сформовано наукову гіпотезу, згідно з якою наявність пунктів пропуску державного кордону на території громади позитивним чином впливає на її економічний стан, фінансову спроможність та подальші перспективи розвитку.

Для досягнення мети дослідження прикордонні громади поділено на транзитні (прохідні, або такі, що мають пункти пропуску та прикордонного контролю) й ізольовані (відсторонені, периферійні, які таких пунктів пропуску не мають). Згідно з науковою гіпотезою, транзитні громади більш розвинені економічно, оскільки на через їх територію постійно мігрує населення, активно використовуються транспортні мережі, сформовані логістичні центри транзиту товарів та надання відповідних послуг. Якщо ж прикордонні території не мають пунктів пропуску через державний кордон, то вони з певною ймовірністю можуть набувати ознак депресивних, оскільки у таких громадах міграція населення, товарів та послуг є мінімальною. Завдяки своєму розташуванню ці громади перебувають по суті на узбіччі активного соціально-економічного життя регіону, а рушієм економічних процесів є лише місцеві мешканці.

Для доведення або спростування наукової гіпотези визначено перелік основних соціально-економічних показників стану і перспектив розвитку транзитних та ізольованих прикордонних громад; для уможливлення порівняльного аналізу показники трансформовано до відносних. До таких показників належать насамперед дані щодо місцевих бюджетів громад, а саме: загальні видатки бюджетів на 1 особу, рівень дотаційності бюджетів, власні доходи громад та капітальні видатки на 1 особу, питома вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків місцевого бюджету, частка видатків заробітної плати у загальному обсязі видатків, видатки на утримання апарату управління на 1 мешканця, частка видатків на утримання апарату управління до надходжень податків і зборів.

Емпіричне дослідження потребує виокремлення прикордонних територіальних громад Львівської області. За допомогою порталу місцевої статистики [16] визначено, що загалом з 79 громад Львівщини таких виявилось 12 – Белзька міська, Боринська селищна, Добромильська міська, Мостиська міська, Рава-Руська міська, Сокальська міська, Старосамбірська міська, Стрілківська сільська, Турківська міська, Хирівська міська, Шегинівська сільська, Яворівська міська. Принагідно зазначимо, що незалежно від того, міською, чи сільською є громада, в усіх громадах кількісно переважає сільське населення. Загалом у Львівській області є 10 пунктів пропуску державного кордону з Польщею, однак розташовані вони лише у 6 з 12 прикордонних громад цього регіону – у Добромильській громаді (пункт пропуску Нижанковичі), Рава-Руській (3 пункти пропуску), Сокальській (Угринів), Хирівській (Хирів та Смільниця), Шегинівській (Шегині) та Яворівській громаді (пункти пропуску Грушів та Краківець).

Аналіз показників місцевих бюджетів прикордонних територіальних громад Львівщини демонструє певну залежність їх фінансової спроможності від типу громади. Так, найбільший обсяг загальних видатків з місцевого бюджету на 1 особу притаманний транзитним Яворівській та Шегинівській громадам (29,8 тис. грн та 14,7 тис. грн). Цим же громадам у порівнянні з рештою об'єктів аналізованої сукупності притаманні найкращі показники власних доходів громад, капітальних видатків, частки витрат на управління у загальному обсязі видатків, а також рівня дотаційності бюджетів. Натомість найгірші показники рівня дотаційності бюджету та власних доходів громад притаманні ізольованій Стрілківській громаді – 62,1% та 2074 грн/особу відповідно (табл. 1).

Таблиця 1

Показники місцевих бюджетів прикордонних територіальних громад
Львівської області станом на кінець 2023 р.

Громада	Загальні видатки на 1 особу, грн	Рівень дотаційності, %	Власні доходи громад на 1 особу, грн	Капітальні видатки на 1 особу, грн	Вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків	Частка заробітної плати у загальному обсязі видатків, %	Видатки на управління на 1 особу, грн	Частка видатків на управління в обсягах податків і зборів, %
Белзька	10 322	14,7	5 864	1 845	0,179	61,62	1 156	20,54
Боринська	9 627	42,3	3 170	1 392	0,145	68,66	1 170	43,83
Добромилська	7 925	49,6	2 832	965	0,122	64,29	776	29,20
Мостиська	11 436	23,5	5 546	1 244	0,109	62,32	1 108	21,71
Рава-Руська	11 058	22,2	5 974	687	0,062	68,21	1 052	21,00
Сокальська	9 893	12,1	5 873	582	0,059	62,37	4 258	10,78
Старосамбірська	11 811	22,9	5 922	1 814	0,154	63,01	1 361	23,58
Стрілківська	9 148	62,1	2 074	1 282	0,140	65,72	1 013	36,01
Турківська	12 717	33,1	4 301	1 652	0,130	58,84	1 059	28,34
Хирівська	9 365	47,2	2 980	681	0,073	74,79	1 107	38,50
Шегинівська	14 706	6,9	13 742	2 741	0,186	54,49	2 006	15,65
Яворівська	29 839	-29,2	23 383	13 745	0,461	23,34	1 045	5,00

Джерело: складено авторами за [16].

Водночас немає однозначної залежності між фінансовою спроможністю громад та наявністю на їх території міжнародних пунктів пропуску – принаймні, не для всіх аналізованих показників. Так, транзитна Хирівська громада має найменшу частку заробітної плати у загальному обсязі видатків (74,8%), лише 9,4 тис. грн загальних видатків та 2,9 тис. грн власних доходів громади на 1 особу. Рівень дотаційності бюджету цієї громади також один із найвищих (47,2%). Співставний аналіз середніх значень фінансових показників для різних типів громад доводить вірність представленої наукової гіпотези. Так, групові середні значення загальних видатків місцевих бюджетів для транзитних та ізольованих громад відхиляються від загального середнього на 12%, власних доходів громад – на 34%, капітальних видатків – на 36%, видатків на управління – на 20% (табл. 2).

Таблиця 2

Середні значення групових показників місцевих бюджетів прикордонних територіальних громад Львівської області та відхилення від середнього по сукупності

Показники	Ізольовані	Транзитні	Разом	Відхилення від середнього
Загальні видатки на 1 особу, грн	10 844	1 3797	12 320	1477
Рівень дотаційності, %	33,1	18,1	25,6	8
Власні доходи громад на 1 особу, грн	4 480	9 131	6 805	2326
Капітальні видатки на 1 особу, грн	1 538	3 234	2 386	848
Вага капітальних видатків у загальному обсязі видатків	0,143	0,161	0,152	0,009
Частка заробітної плати у загальному обсязі видатків, %	63,36	57,92	60,64	3
Видатки на управління на 1 особу, грн	1 144	1 707	1 426	281
Частка видатків на управління в обсягах податків і зборів, %	29	20,02	24,51	4

Джерело: розраховано авторами за [16].

Оскільки для аналізу обрано питомі (відносні) показники місцевих бюджетів, середні значення є менш репрезентативними, ніж порядкові величини. Тому додатково розраховано ранги прикордонних територіальних громад Львівської області за показниками місцевих бюджетів. На основі ранжування для кожної з громад обраховано її сукупний рейтинг, де мінімальний (найкращий) – 10, а максимальний (найгірший) – 80 балів. Впорядкування громад від найкращих до найгірших показників сукупного рейтингу дає змогу визначити, що транзитне географічне розташування громади дійсно сприяє її фінансовій спроможності, однак незначною мірою. Вилучення з аналізу деяких фінансових показників – а саме капітальних видатків на 1 особу та ваги капітальних видатків у загальному обсязі видатків – дає змогу суттєво поліпшити обґрунтованість наукової гіпотези (табл. 3).

Таблиця 3

Результати ранжування громад залежно від включення або вилучення з аналізу питомих показників щодо капітальних видатків

Ранг	З показниками капітальних видатків			Без показників капітальних видатків		
	Громада	Сукупний рейтинг	Тип громади	Громада	Сукупний рейтинг	Тип громади
1	Яворівська	10	Транзитна	Яворівська	10	Транзитна
2	Шегинівська	26	Транзитна	Шегинівська	30	Транзитна
3	Белзька	39	Ізольована	Турківська	44	Ізольована
4	Старосамбірська	46	Ізольована	Рава-Руська	46	Транзитна
5	Турківська	47	Ізольована	Белзька	48	Ізольована
6	Рава-Руська	54	Транзитна	Мостиська	51	Ізольована
7	Мостиська	54	Ізольована	Старосамбірська	51	Ізольована
8	Сокальська	60	Транзитна	Сокальська	56	Транзитна
9	Добромільська	69	Транзитна	Добромільська	71	Транзитна
10	Стрілківська	69	Ізольована	Стрілківська	77	Ізольована
11	Боринська	70	Ізольована	Боринська	78	Ізольована
12	Хирівська	80	Транзитна	Хирівська	80	Транзитна

Джерело: розраховано та складено авторами на основі даних [16].

Сукупний рейтинг громад, обрахований після вилучення з аналізу показників щодо капітальних видатків, було приведено до попередніх умов, згідно з якими найвищий рейтинг громади складав 10 балів, найнижчий – 80 балів. Для цього застосовано формулу канонічного рівняння прямої:

$$\frac{x-x_a}{x_b-x_a} = \frac{y-y_a}{y_b-y_a}, \quad (1)$$

Підставляючи у рівняння (1) реальні дані ($x_a=8$, $y_a=10$, $x_b=49$, $y_b=80$), отримуємо рівняння прямої з кутовим коефіцієнтом:

$$y = (1,7x - 3,66), \quad (2)$$

Для подальшої оцінки перспектив розвитку прикордонних громад проаналізовано поточні умови їх економічної діяльності – зокрема кількість юридичних осіб, що працюють на території громад, та можливості розвитку

туризму та рекреації. Останнє вважають одним із найбільш ефективних напрямів розвитку сільських територій загалом [17] та в умовах повоєнного відновлення [18]. Для оцінювання перспектив розвитку туризму та рекреації обрано показники площі природоохоронних територій та кількість пам'яток культурної спадщини.

Станом на кінець 2023 р. на території транзитних прикордонних громад Львівської області функціонувало значно більше юридичних осіб, ніж в ізольованих громадах (2866 особи та 1985 осіб відповідно). Так само територія транзитних громад включає суттєво більшу кількість пам'яток культурної спадщини у порівнянні з ізольованими громадами (289 од. та 166 од. відповідно). Це свідчить про значно більші перспективи подальшого економічного і туристичного розвитку транзитних прикордонних громад, ніж прикордонних громад, що не мають на своїй території пунктів міжнародного контролю (табл. 4).

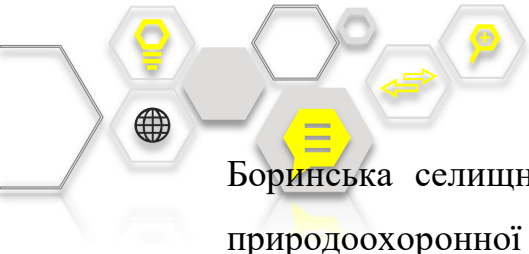
Таблиця 4

Соціально-економічні умови діяльності громад Львівської області станом на кінець 2023 р.

Територіальна громада	Кількість юридичних осіб, од.	Площа природоохоронних територій, га	Кількість пам'яток культурної спадщини на 1 тис. осіб	Кількість пам'яток культурної спадщини, од.
Белзька	222	153,8	1,7	38
Боринська	218	33 985,52	0,3	17
Добромільська	291	366,82	1	46
Мостиська	686	14,32	0,3	37
Рава-Руська	387	7 810,6	0,8	57
Сокальська	892	3 097,1	0,3	93
Старосамбірська	418	6 092,4	0,5	24
Стрілківська	146	10 209,05	1	23
Турківська	295	572,94	0,5	27
Хирівська	177	2 626,53	0,8	22
Шегинівська	212	25,3	1,1	13
Яворівська	874	2 659,55	0,2	58

Джерело: складено авторами за [16].

Звернемо увагу на значний диспаритет між громадами за показником площі природоохоронних територій. Особливою у цьому відношенні є

Боринська селищна громада, більше половини території якої має статус природоохоронної (НПП «Бойківщина», РЛП «Надсянський»). Крім того, розвиткові рекреаційної індустрії сприяє наявність на території громади різноманітних мінеральних джерел («Нафтуся», «Єсентуки» та ін.). Решта прикордонних громад, об'єднані у групу транзитних та ізольованих, мають приблизно однакові середні показники площі природоохоронних територій.

В цілому розвиток територіальних громад можна визначити як цілеспрямовану зміну економічних, екологічних, демографічних, соціальних, культурних, побутових, інституційних умов їх функціонування з метою підвищення рівня та якості життя мешканців. Однак у поточних умовах під розвитком громад в Україні слід розуміти створення засад і формування стратегічної (довгострокової) спроможності громад самостійно долати поточні виклики, повною мірою реалізовувати наявні економічні можливості, поліпшувати соціальні умови життєдіяльності. Ключовими параметрами управління громадами для забезпечення їх розвитку є спільне бачення можливостей використання тих або інших наявних ресурсів; владні повноваження повинні передбачати можливість управління громадою належними їй ресурсами та активами (земля, капітал, інфраструктура), а також співпраці з різноманітними організаціями й установами; налагоджені комунікації взаємодії усередині громади.

Розвиток громади включає етапи накопичення капіталу й активів, що підвищують спроможність громади, та їхню оцінку; визначення активного ядра громади (органів місцевої влади, неформальних лідерів) та мобілізації решти мешканців; формування спільного бачення майбутнього громади; розроблення стратегії розвитку та плану дій; реалізацію стратегії (плану дій, програм, проектів, заходів), моніторинг та оцінку результатів[17].

Зрозуміло, що на практиці розвиток громади є значно складнішим та менш передбачуваним процесом; у випадку прикордонних громад планування їх розвитку ускладнюють численні виклики та непрогнозовані зовнішні впливи. Моделювання розвитку прикордонних громад у поточних вітчизняних

умовах є перспективним напрямом подальших наукових досліджень. Наразі зазначимо, що перевагою для громад українсько-польського прикордоння є доступ до певних ресурсів та активів (транспортно-логістична мережа, товари, активна міграція населення, у т.ч. трудова), а також можливість участі у програмах, фінансованих Європейським Союзом в рамках політики добросусідства. Частина територіальних громад України вже реалізують проєкти за такими програмами транскордонного співробітництва. Це проєкти, здебільшого зорієнтовані на поліпшення якості управління громадами, охорону здоров'я, розбудову дорожньої інфраструктури, екологічну безпеку, туризм, рекреацію та культуру. Проєкти зазвичай співфінансуються місцевими, обласними і державним бюджетами.

Ухвалення Закону України «Про міжнародне територіальне співробітництво України» [19] створило умови для ефективного вирішення багатьох завдань місцевого та регіонального розвитку суб'єктів міжтериторіального і транскордонного співробітництва, до яких відносяться і територіальні громади. Розвиток такої співпраці з часом дасть змогу подолати негативні тенденції, притаманні територіальним громадам українсько-польського прикордоння. До таких тенденцій слід віднести недооцінку значення територіальної громади як суб'єкта транскордонного співробітництва, неефективне використання механізмів та інструментів транскордонного співробітництва, конфлікти інтересів всередині громад, триваючий відтік людських ресурсів.

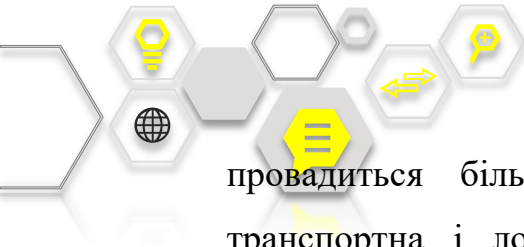
Одним із важливих пріоритетів для громад українсько-польського прикордоння може стати диверсифікація сільської економіки (створення сільськогосподарських виробництв, підтримка інших видів діяльності) та підвищення енергоефективності – у т.ч. індивідуальних домогосподарств. Особливим викликом є те, що підвищення стандартів життя має відбуватися одночасно з оптимізацією мережі закладів освітньо-культурної сфери, центрів надання медико-санітарної допомоги та адміністративних послуг. Іншим завданням є збалансування структури місцевої економіки – чисельності і

потужності об'єктів оптової, роздрібної торгівлі і виробничих підприємств. Відновлення транспортної інфраструктури дасть змогу створити нові пункти пропуску, у т. ч. пішохідні. Побудова великих логістичних центрів не лише на території транзитних громад, поблизу пропускних пунктів, але й у суміжних ізольованих громадах навпаки зумовить створення транспортних та транспортно-ремонтних підприємств. Під час будівництва логістичних центрів доцільно передбачити створення сучасної складської інфраструктури, холодильних установок, зерносховищ. На основі складів можуть створюватися мережі дрібних підприємств первинної обробки продукції, їх фасування, пакування тощо. Такі проекти здатні частково зменшити економічний диспаритет між транзитними та ізольованими прикордонними громадами та сприятимуть подальшому розвитку транскордонної співпраці і співробітництва між громадами.

Висновки. Сучасна вітчизняна нормативно-правова база пропонує як територіальним громадам взагалі, так і прикордонним громадам зокрема, достатньо інструментів та механізмів поліпшення їх соціально-економічного стану. Для цього ухвалено законодавство, що регулює транскордонну співпрацю і співробітництво між громадами. Водночас з огляду на низку викликів, що стоять перед державою та суспільством, прикордонні громади України розвиваються нерівномірно, не використовуючи достатньою мірою належні їм ресурси, активи та переваги географічного розташування. Такі громади навпаки більш часто зіштовхуються з проблемами неконтрольованого відтоку населення, втратою людського капіталу, низькими обсягами надходжень до місцевих бюджетів, що формуються за рахунок податків з працюючих на їх території осіб.

Емпіричний аналіз показників місцевих бюджетів прикордонних територіальних громад Львівської області дав змогу здійснити диференціацію громад на транзитні та ізольовані залежно від наявності на їхній території пунктів міжнародного пропуску і контролю. Зроблено висновок, що транзитні громади мають кращі показники місцевих бюджетів, оскільки на їх території

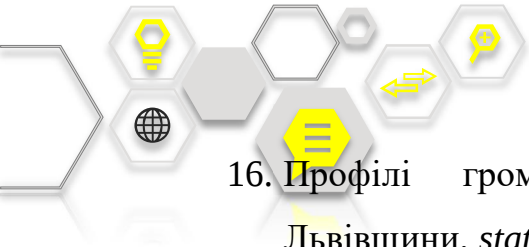

проводиться більш активна економічна діяльність, краще розвинена транспортна і логістична інфраструктура. Водночас ані транзитні, ані ізольовані прикордонні громади не використовують наявний потенціал свого розвитку повною мірою. Перспективними напрямками їх подальшого розвитку є більш активна участь у програмах транскордонного співробітництва, реалізація проєктів співробітництва між громадами, розбудова транспортної та логістичної інфраструктури, диференціація економічної діяльності – зокрема в частині сільськогосподарського виробництва та обробної промисловості.

Список використаних джерел

1. Територіальні громади в умовах децентралізації: ризики та механізми розвитку / за ред. Кравціва В. С., Сторонянської І. З. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень імені М. І. Долишнього НАН України, 2020. 531 с.
2. Грищенко І. М., Горбата Л. П. Територіальні громади: механізми забезпечення стійкості. Київ : НУБіП України, 2024. 344 с.
3. Пітюлич М. М., Готра В. В., Чубарь О. Г., Побережник Г. В. Фактори підвищення фінансової спроможності та розвитку територіальних громад в умовах сучасних викликів. *Український журнал прикладної економіки та техніки*. 2023. Том 8. № 2. С. 341–346.
4. Микитенко В. В., Драган І. В., Драган І. О. Формування механізмів управління забезпеченням сталого господарювання. *Економіка, управління та адміністрування*. 2021. № 3 (97). С. 47–52.
5. Котов І. В. Теоретичні основи управління сталим розвитком територіальних громад. *Право та державне управління: зб. наук. пр.*. 2023. № 3. С. 83–88.
6. Крайник О. Державне регулювання сталого розвитку територіальних громад. *Економіка та суспільство*. 2021. № 24. DOI: <https://doi.org/10.32782/2524-0072/2021-24-27>.

-
-
7. Бліщук К. М. Сталий розвиток територіальних громад в контексті децентралізаційних змін. *Економічний простір*. 2024. № 190. С. 104–107.
 8. Тимечко І. Р. Роль прикордонних регіонів в контексті політики згуртованості ЄС. *Ефективна економіка*. 2020. № 6. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7983> (дата звернення: 24.08.2024).
 9. Тимечко І. Р. Територіальна громада у транскордонному просторі: чинники, закономірності, пріоритети розвитку. Львів: ДУ «Інститут регіональних досліджень ім. М.І. Долішнього НАН України», 2019. 444 с.
 10. Калат Я. Я. Стимули розвитку індустриальних парків (на прикладі прикордонних регіонів Польщі). *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.*. 2020. Вип. 2 (142). С. 78–87.
 11. Притула Х. М., Максименко А. О., Калат Я. Я., Кирик І. М. Розвиток логістично-транспортної інфраструктури прикордонних областей Західного регіону України в умовах поглиблення інтеграції до Європейського Союзу. *Регіональна економіка*. 2023. №2 (108). С. 60–71.
 12. Янків М. М. Фінансовий механізм розвитку українсько-польського транскордонного регіону. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України: зб. наук. пр.*. 2020. Вип. 6 (146). С. 32–37.
 13. Химинець В. В., Головка А. А., Мірус О. І. Транскордонне співробітництво як інструмент місцевого та регіонального розвитку : аналіт. доп.. Київ, НІСД, 2021. 47 с. URL: https://niss.gov.ua/sites/default/files/2021-09/analytrep_13_2021.pdf (дата звернення: 24.08.2024).
 14. Про затвердження Державної стратегії регіонального розвитку на 2021-2027 роки : Постанова Кабінету Міністрів України від 05.08.2020 р. № 695 : станом на 14 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/695-2020-п#Text> (дата звернення: 14.08.2024).
 15. Мініч Р. Життя біля кордону: громади Шегинь і Угринова. | Міжнародний фонд відродження. URL: <https://www.irf.ua/zhyty-bilya-kordonu-gromady-shegyn-i-ugrynova/> (дата звернення: 14.08.2024).

16. Профілі громад та районів | Портал місцевої статистики Львівщини. *stat.loda.gov.ua*. URL: <https://stat.loda.gov.ua> (дата звернення: 11.08.2024).
17. Хвесик М.А., Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Соціоекологічні імперативи розвитку сільських територіальних громад. Київ : ДУ «Інститут економіки природокористування та сталого розвитку НАН України», 2019. 402 с.
18. Ільїна М.В., Шпильова Ю.Б. Перспективи повоєнного розвитку громад і територій України. *Ефективна економіка*. 2023. № 5. URL: <https://www.nayka.com.ua/index.php/ee/article/view/1546>. (дата звернення: 14.08.2024).
19. Про міжнародне територіальне співробітництво України : Закон України від 24.04.2024 № 3668-IX : станом на 15 вересня 2024 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3668-20#Text> (дата звернення: 15.08.2024).